

І.Б. Чичкало-Кондрацька, к.е.н., доцент,

Л.І. Оппельд, к. е. н.

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

РОЛЬ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Актуальність теми. Соціально-економічні трансформації в Україні зумовили істотні зміни в структурі національної економіки. Одним з проявів цього стало формування вільних економічних зон (ВЕЗ), або зон спеціального режиму інвестування. Вони отримали широкий розвиток в багатьох країнах світу, що використовують нетрадиційні методи участі в міжнародному розподілі праці. Причому кожній країні властиві певні їх види і типи. Завдяки створенню науково обґрунтованих типів ВЕЗ можна швидко наповнити ринок якісною продукцією, сировиною, високими технологіями, необхідним устаткуванням та обладнанням, забезпечити надходження необхідної кількості іноземних інвестицій в економіку країни, але це може бути лише за умови політичної стабільності та створення ефективного організаційно-економічного механізму, який є головною силою зональних формувань.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку вільних економічних зон знайшли відображення у наукових працях українських та закордонних дослідників світової економіки. Вивченню процесу створення і функціонування вільних економічних зон, а також окремих аспектів їх діяльності присвячені дослідження таких вітчизняних учених: Дергачова В.О., Долішнього М.І., Коропецького І.С., Кузьміна О.Є., Передерія О.С, Пили В.І., Рум'янцева А.П., Соїної О.М., Філіпенка А.С., Чмир О.С., Школи І.М. та інших. У цих роботах обґрунтовується необхідність та доцільність запровадження ВЕЗ в умовах реформування господарства, показано шляхи адаптації світових характеристик розвитку зон до національних умов, визначено особливості формування цих зон для економік перехідного типу.

Значний науковий і пізнавальний інтерес з цієї проблематики становлять і праці російських вчених Вороніна С., Кузнєцова А., Смородинської Н., Степанова Ю., Шитова В.

Метою статті є визначення ролі вільних економічних зон в інноваційно-інвестиційному розвитку регіонів України та дослідження механізмів залучення інвестицій на сучасному етапі економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу та результатів. Аналіз сучасних поглядів на зміст вільних економічних зон дозволив зробити висновок, що ВЕЗ – це частина території країни, якій державою на визначений термін наданий спеціальний правовий і економічний статус, що передбачає ринкову форму управління з частково розподільчою роллю держави, має функціонально-технологічні зв'язки з національною територією, правова база ВЕЗ сформована на основі поправок до національного законодавства з урахуванням європейських і світових стандартів, а організаційно-економічний механізм має таку систему пільг і стимулів для вітчизняних та іноземних підприємців, які здатні забезпечити виробництво й розподіл суспільного продукту для досягнення конкретної національної чи регіональної мети.

Вільні економічні зони – один з інструментів досягнення відкритості економіки України зовнішньому світові і стимулювання міжнародного економічного співробітництва на основі залучення іноземних інвестицій. У поєднанні з іншими елементами загальної стратегії економічного розвитку країни ВЕЗ спроможні забезпечити активізацію підприємницької діяльності, залучення нових технологій, розвиток ринкових методів господарювання, а в остаточному підсумку – збільшення виробництва і постачання високоякісних товарів та послуг як на внутрішній, так і на зовнішній ринки.

Особливостями розвитку ВЕЗ в Україні є: стимулювання структурних перетворень в економіці шляхом залучення іноземних інвестицій; активізація спільної з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів та послуг; збільшення поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг; активізація науково-технічного

обміну, залучення і впровадження нових технологій; запозичення передового організаційного та управлінського досвіду ринкових методів господарювання; створення сучасної ринкової інфраструктури; поліпшення використання природних і трудових ресурсів; прискорення соціально-економічного розвитку окремих регіонів та України в цілому, підвищення життєвого рівня населення.

Для створення сприятливого інвестиційного клімату в ВЕЗ необхідно:

- забезпечити довготерміновий і передбачуваний характер економічної політики;
- лібералізувати умови пересування капіталів і товарів;
- забезпечити умови виробництва і торгівлі, які відповідали б світовим стандартам, і тверді правові гарантії захисту права власності;
- сформувати ефективні форми взаємодії місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого і регіонального самоврядування та органу господарського розвитку й управління ВЕЗ на засадах спільної зацікавленості в досягненні високих соціально-економічних результатів діяльності.

У процесі формування ВЕЗ слід дотримуватись концептуальної єдності підходів, зокрема:

- спрямованість на досягнення ефективного режиму господарювання кожного окремого суб'єкта при позитивному економічному ефекті в цілому;
- гнучкість і динамічність управління ВЕЗ, тобто можливість швидкого й адекватного реагування на зміни в кон'юктурі ринку і зовнішньому економічному середовищі;
- збалансованість інтересів усіх сторін, що беруть участь у процесі створення та функціонування ВЕЗ;
- багатоваріантність (альтернативність) підходів, форм і моделей ВЕЗ, закладення в техніко-економічне обґрунтування доцільності їх створення;
- перспективність просторового і функціонального розвитку;
- відповідність пріоритетних напрямів розвитку ВЕЗ пріоритетним напрямам розвитку регіону та держави;
- врахування вимог національної безпеки.

Створення ВЕЗ має здійснюватися з урахуванням певних факторів розміщення, а саме:

- сприятливе з погляду зовнішніх і внутрішніх можливостей для реалізації намічених цілей місце розташування ВЕЗ;
- наявність достатнього ресурсного потенціалу (природнокліматичні умови, корисні копалини, трудові ресурси, науково-виробничий потенціал);
- забезпеченість об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури (яка існує або буде створена в процесі розбудови ВЕЗ) згідно з міжнародними стандартами;
- розвинута система комунікацій, особливо засобів зв'язку, розгалужена транспортна мережа;
- відсутність (або врахування в документах про створення ВЕЗ) екологічних обмежень та заборон щодо створення ВЕЗ з огляду на існуючі або передбачувані антропогенні навантаження на навколишнє середовище.

На сьогодні в Україні створено 11 вільних економічних зон, 72 території пріоритетного розвитку (ТПР), на яких реалізується 399 інвестиційних проектів загальною кошторисною вартістю 4,9 млрд. дол. Регіональний розподіл інвестицій у ВЕЗ і ТПР України (у розрізі областей) у 2010 році становив: Донецька область – 58,8 %, АР Крим – 9,8 %, Закарпатська область – 9,7 %, Львівська – 8,6 %, Харківська – 3,7 %, Житомирська – 2,8 %, Миколаївська – 1,9 %, Одеська – 1,7 %, Волинська – 1,2 %, Київська – 1,0 %, Чернігівська – 0,5 %, Луганська – 0,3 %.

Зокрема, у 2010 році в Донецькій області виконувалось 54 з 261 інвестиційних проектів. Питома вага області в загальному обсязі передбачених до залучення в українські ВЕЗ і ТПР коштів за діючими проектами у 2010 році становила 51,2 %, в обсягах фактично залучених інвестицій – 56,2 %, освоєних – 54 % (табл. 1).

Зафіксовано загальну позитивну динаміку інтегрованої питомої ваги розвитку ВЕЗ у комплексі загальнонаціональної економіки. За період з 1994 до 2010 років вона збільшилась з 1,9 % до 7,3 %. Середнє значення для регіонів, в

яких розміщені ВЕЗ, за 1999 – 2010 рр. зросло з 5,98 % до 9,81 %. У лідери вийшли Закарпатська, Донецька, Львівська області, АР Крим та м. Київ.

Але загальна динаміка припливу іноземних інвестицій в Україну не задовольняє національних потреб як за сукупними обсягами інвестування, так і в частині розподілу інвестицій по галузях економіки.

Таблиця 1

Інвестиційна ефективність ВЕЗ України в 2010 році

Назва ВЕЗ	Кількість проектів	Вартість проектів, млн. дол.	Фактично отримано, млн. дол.	У том числі інвестиції, млн. дол.
«Порто-Франко»	2	6,8	3,1	2,8
«Азов»	2	95,4	2,0	–
«Донецьк»	2	9,7	5,1	2,2
«Яворів»	77	217,0	34,0	–
«Закарпаття»	7	15,2	10,6	2,8
«Славутич»	26	40,8	11,2	–
«Курортполіс Трускавець»	15	31,4	8,6	–
«Ніколаєв»	2	8,9	0,7	–
«Рени»	4	29,7	1,13	1,05

У галузевому розрізі станом на 2010 рік найбільш привабливими для іноземних інвестицій залишаються харчова промисловість – 852 млн. дол. (15,7%), торгівля – 855 млн. дол. (15,6%), фінансова сфера – 433 млн. дол. (8,5%) та машинобудування – 470 млн. дол. (8,0%). При цьому, західні компанії вкладають гроші в українську харчову промисловість, підприємства торгівлі, фінансовий сектор, фармацевтику, бо це дає швидкий оборот капіталу та мінімізує ризики. Привабливими є також інвестування в інфраструктуру бізнеспослуг для обслуговування, в першу чергу з іноземними інвестиціями (рис. 1).

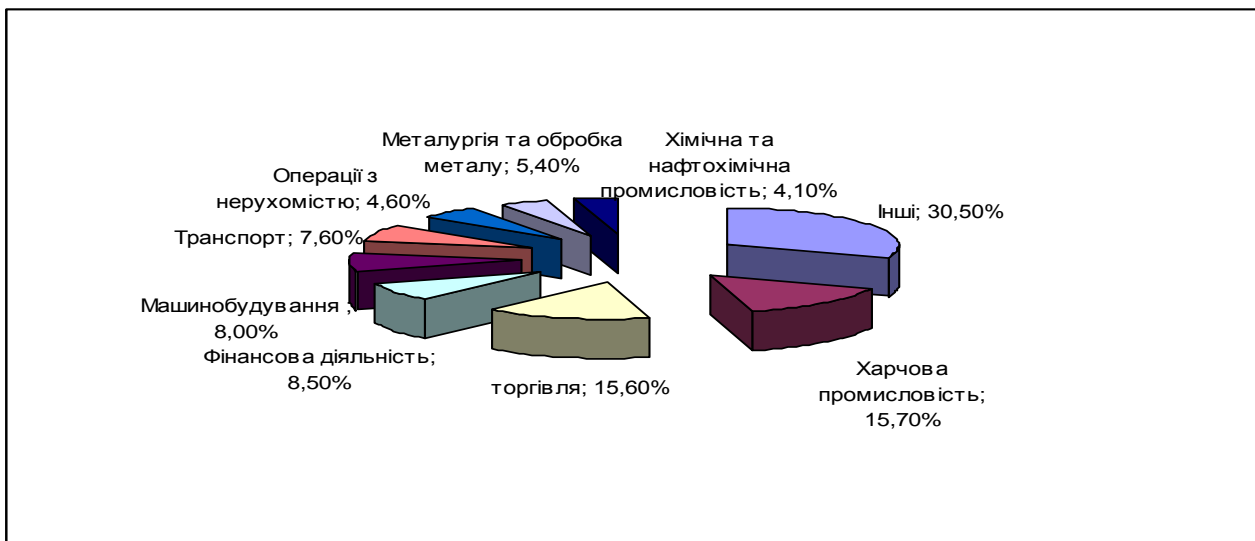

Рис. 1 Галузевий розподіл прямих іноземних інвестицій станом на 2010 рік

За регіональним розподілом 80 % усіх іноземних інвестицій залучено у підприємства восьми регіонів та м. Київ (рис. 2). Це свідчить, зокрема, про велике значення, яке надають інвестори інфраструктурному та економічному розвитку регіону.

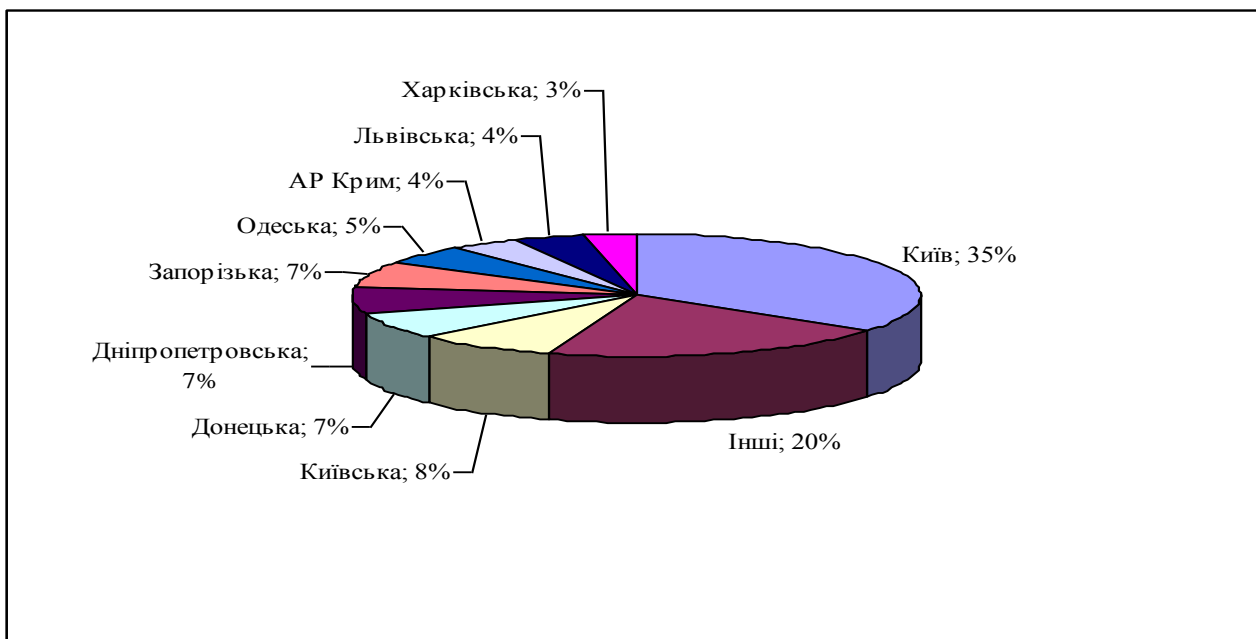

Рис. 2 Регіональна структура іноземних інвестицій станом на 2010 р.

Іноземні інвестиції нерівномірно розподіляються по регіонах України. Найбільш привабливими для іноземних інвестицій виявилися: м. Київ – 2684,1 млн. дол. (3768 підприємств і 32,1 % обсягу іноземного капіталу), Дніпропетровська – 778,6 млн. дол. (640 і 9,3 %), Київська – 511,5 млн. дол.

(331 і 6,1 %) і Одеська – 507,3 млн. дол. (648 і 6,1 %) області. Прямі іноземні інвестиції надійшли з 116 країн світу і вкладені у 10542 підприємства України. Основними формами залучення іноземних інвестицій були грошові внески, які становили 1195 млн. дол. (61,9 % вкладеного обсягу), внески у вигляді рухомого чи нерухомого майна – 566,7 млн. дол. (29,4 %).

Аналізуючи структуру іноземних інвестицій, можна пересвідчитись, що майже третину всіх інвесторів складають ВЕЗ, які являють собою український капітал, який повертається в країну, тобто капітал потенційних інвесторів

За даними Держкомстату в економіку України у 2010 р. іноземними інвесторами вкладено 10,91 млрд. дол. прямих інвестицій, що на 25,3 % більше надходжень у 2009 р. З країн ЄС надійшло 8,77 млрд. дол. (80,3 % загального обсягу), з країн СНД – 0,93 млрд. дол. (8,6 %), з інших країн світу – 1,21 млрд. дол. (11,1 %). За 2010 р. нерезидентами вилучено капіталу на суму 847,8 млн. дол. У цілому приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, утрат, курсової різниці (мінус 3,9 млрд. дол.) за 2008 р. склав 6,18 млрд. дол., що становить 77,9 % рівня попереднього року [16].

Інвестиції надійшли зі 124 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає понад 81 % загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 7,68 млрд. дол., Німеччина – 6,39 млрд. дол., Нідерланди – 3,18 млрд. дол., Австрія – 2,45 млрд. дол., Сполучене Королівство – 2,27 млрд. дол., Російська Федерація – 1,85 млрд. дол., Сполучені Штати Америки – 1,47 млрд. дол., Віргінські Острови, Британські – 1,32 млрд. дол., Швеція – 1,26 млрд. дол. та Франція – 1,23 млрд. дол. Сума кредитів та позик, отриманих підприємствами України від прямих інвесторів, у 2010 р. становила 5,23 млрд. дол. У 2008 р. з України в економіку інших країн світу спрямовано 85,5 млн. дол. прямих інвестицій. Прямі інвестиції з України здійснено до 51 країни світу, переважна їхня частка спрямована до Кіпру. Сума кредитів та позик, наданих українськими резидентами підприємствам прямого інвестування, у 2010 р. становила 123,3 млн. дол. [17].

Слід відмітити, що надходження іноземних інвестицій сприяє створення додаткових робочих місць у ВЕЗ, що щорічно забезпечує економію допомоги по безробіттю в сумі майже 700 тис. грн. У цілому ефект від іноземних інвестицій подані у таблиці 1 показують, що 6 із 11 підприємств досягли успіху завдяки залучення прямих іноземних інвестицій (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність роботи українських ВЕЗ в 2010 році

Назва ВЕЗ	Реалізовано продукції, млн. грн.	У тому числі на експорт, млн. грн.
«Порто-Франко»	3,6	3,6
«Азов»	64,5	46,3
«Донецьк»	31,4	10
«Яворів»	205,5	–
«Закарпаття»	53,5	–
«Славутич»	47,0	–
«Курортполіс Трускавець»	15,1	–

Висновок. Отже, вільні економічні зони лежать в основі майже всіх широких стратегічних перетворень, які зачіпають всю економічну інфраструктуру суспільства й надають їй могутній стимулюючий імпульс, в результаті якого: підвищується ефективність національної економіки; створюються умови для досягнення національних стратегічних цілей; розвиваються перспективні екологічні високотехнологічні й наукомісткі галузі; підвищується конкурентоздатність товарів вітчизняного виробництва на світовому ринку; збільшується експорт, а відповідно, валютні надходження, економіка країни поступово втягується у світову систему міжнародного поділу праці; відкриваються нові джерела залучення іноземних інвестицій; забезпечується ефективний розподіл природних ресурсів та доходів, відтворення людського, природного і економічного потенціалу.

Література

1. Ворнавский Н.В. Характерные черты оффшорных зон / Н.В. Ворнавский // Экономика и бизнес. – 2007. – № 4. – С. 32.

2. Гарасюк О. Деякі питання діяльності офшорних компаній і зон / О. Гарасюк // *Формування ринкових відносин в Україні. Вип. 7.* – К.: НДЕІ, 2007. – С. 141 – 144.
3. Квасов С.А. Роль офшорних зон у формуванні звільнених від оподаткування доходів / С.А. Квасов // *Формування ринкових відносин в Україні. Вип. 17.* – К., 2008. – С. 133 – 135.
4. Підлісний І.П. Офшорні проблеми: мінімізація податків та предметів сплати / І.П. Підлісний // *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. Вип. 3.* – К., 2006. – С. 123 – 131.
5. Сіваченко І.Ю. Вільні економічні зони: світовий досвід і українська практика / І.Ю. Сіваченко. – К.: Центр навч. л-ри, 2007. – 486 с.
6. Пила В., Чмырь А. О перспективах специальных экономических зон и территорий приоритетного развития // *Экономика Украины.* – 2002. – № 4. – С. 11-16.
7. Письмак В. СЕЗ – інструмент економічного розвитку регіону // *Економіст.* – 2001. – № 12. – С. 80-82.
8. Шеховцев А., Шестакова М. Свободные экономические зоны // *Вопросы экономики.* - 2000. - № 10. - с. 104
9. Пила В., Чмир О.С. До питання формування ВЕЗ в Україні // *Економіка України.* – 1997. – № 5. – С. 18-24.
10. Пила В., Чмир О.С. Спеціальні (вільні) економічні зони // *Регіональні перспективи.* – 1998. – № 1(2). – С. 7-10.
11. Ковалишин П. Напрямки розвитку та вдосконалення діяльності вільних економічних зон // *Економіст.* – 2001. – № 11. – С. 54-57.
12. Максимчук С. Суб'єктів-невиконавців “виписують” достроково. // *Галицькі контракти.* – 2003. - №16. - С.14
13. Птицын М. В некоторых СЭЗ и ТПР изменены правила игры. // *Галицкие контракты.* – 2003. - №27. - С. 28
14. СЭЗ в теории и на практике / Снегур В.Г. // *Регион. Перспективы* – №6. – 2003 г. [11, с.35]

15. www.me.ua/showpage.php?id=93 > 6.12.2003

16. <http://www.kontrakty.com.ua/show/ukr/article/43/1420067173.html> -

17. www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp9973.pdf; Fisher Stanley and Ratna Sahay. *The Transition Economies after Ten Years // International Monetary Fund.*